

Sabem –és molt dir– que el consum de destinacions turístiques, sobretot les de masses que ja duen més de cinquanta anys d'història, pot evolucionar de manera semblant a com evoluciona el consum de qualsevol altre producte en un mercat: per un canvi en les modes de vacances, per la competència d'altres productes-destinacions turístiques, per una reducció del pressupost familiar que es destina a comprar oci i viatges, per una causa violenta... Així, les destinacions turístiques neixen, creixen, pateixen crisis de creixement o decreixement, se saturen. Algunes destinacions s'hi adapten o no, i si no canvien les característiques de la destinació o de la crisi de la demanda, poden arribar a morir. És el que en teoria del turisme es coneixen com els "cicles de vida de les destinacions turístiques". No totes funcionen de la mateixa manera, però si amb regles molt semblants. A les Illes Balears, el nostre grup d'investigació ha provat de veure com ha reaccionat aquesta destinació en els darrers cent anys d'història del turisme. Fins l'any 1960 no es pot parlar amb propietat de les Illes Balears com a lloc d'estiueig

Els cicles de vida a les destinacions turístiques: Balears, per exemple

Climent Picornell, geògraf, professor de la Universitat de les Illes Balears

majoritari. L'arrencada no es va produir fins al juliol de 1959. Fou aleshores quan, amb motiu de l'aplicació del "Plan de estabilización" del Govern del general Franco, es va imposar una devaluació important del canvi exterior de la pesseta i es va normalitzar la seva convertibilitat. Només caldria remarcar la importància del primer boom turístic (1960-1973), i dels anys 1973-1979, amb l'aparició de la crisi econòmica del petroli, la seva recuperació i l'entrada dins l'etapa del segon boom (1982-1988), tot i que amb canvis prou importants en l'estructura turística, com pugui ser el paper primordial de l'oferta extrahotelera, en forma d'apartaments. Un estancament del mercat britànic, conseqüència de la convulsió política de l'era Thatcher, va aturar de nou el creixement en els anys vuitanta. Però la recuperació d'altres mercats, com l'alemany, i la crisi d'altres destinacions mediterrànies competitives van provocar una alça mai vista del turisme, quasi un milió més de visitants cada any en la dècada dels noranta i l'aparició massiva de l'oferta en residències secundàries i xalets de lloguer. El tercer boom que visquérem fins l'any 2000 va disparar el nombre de turistes per damunt dels deu milions. Van aparèixer llavors noves tipologies d'oferta i de viatge, l'administració va mostrar un nou esperit de contenció (l'intent d'aplicar un impost nou, l'anomenada ecotaxa) i entre els residents es va estendre el sentiment que s'estan ultrapassant els límits i les capacitats de càrrega de les Balears. A partir de la temporada turística del 2001 es va començar a notar un estancament en el nombre de turistes. El descens dels mercats alemanys no va ser gaire exagerat, però, tot i això, alguns el visqueren com una autèntica crisi turística i uns altres com un senyal de la necessitat de reordenar el model turístic.

El pas a una societat que depèn del sector terciari és ben clar. És aquest un fenomen que no s'ha produït de sobte, sinó que ha anat accelerant-se a mesura que el turisme creixia i desarticulava la societat illenca. Una de les maneres com es pot observar el canvi és a través del nombre de persones allotjades en establiments hotelers i extrahotelers de les Balears, turistes en el bon sentit de la paraula que, hem de recordar, passen de 36.159 l'any 1930, a 98.081 l'any 1950, a 3.418.647 l'any 1970, a 6.443.000 l'any 1990, i que a l'any 1998 superen la mítica xifra de deu milions (10.142.900 de turistes), semblant a la de l'any 2001. L'any 2002 es troba per sota dels deu milions. El cas és que qualsevol reducció de la demanda es viu i es ven com una crisi estructural de tot el model turístic balear.

La novetat més cridanera, respecte a les anteriors crisis, era, en aquest cas, que el Govern de les Illes Balears (dipositari de quasi totes les competències en turisme) estava en mans d'un conglomerat centrista, nacionalista, socialista, comunista i verd. Cinc partits aliats que prengueren el poder de les mans de la dreta tradicional. A tot això hi hem d'afegir que, ja l'any 2001, es manifesta la crisi turística, mentre governa aquest Pacte de Progrés. Aquesta crisi turística, com totes, prové de la recessió de la demanda. Sembla segur que la recessió que viu Alemanya, juntament amb les condicions internacionals d'aquests darrers anys (l'11 de setembre a Nova York i la guerra de l'Iraq), han fet desertar un cert nombre de turistes, especialment de les destinacions que exigeixen agafar un avió per arribar-hi, com

és el nostre cas. Així, com altres vegades, les causes de la disminució de turistes han estat externes. Prioritàriament, sense que això alliberi la destinació dels seus canvis interns. Però el gran debat a les Balears s'ha desfermat perquè el poderós *lobby* dels hotelers, usant el Partit Popular com a caps de ressonància, ha volgut fer creure que el gran culpable de la crisi-estancament ha estat la política del Pacte de Progrés i, sobretot, l'arma letal, un impost anomenat ecotaxa. Aquest impost, no una taxa, gravava les estades (no de tots els turistes), amb un euro per nit més o menys. Les quantitats arreplegades anirien destinades a millores ambientals i del patrimoni de les Illes Balears, amb la finalitat de restaurar i millorar la destinació turística.

La disputa sobre la bondat o maldat de l'ecotaxa ha estat constant. Els hotelers més representatius (molts d'aquests amb una xifra de negocis més superior fora de les Illes que a dins) han adduït que l'ecotaxa penalitzava els seus negocis i que en època de recessió turística no s'havia de castigar ni l'oferta ni la demanda que triava les Balears per a fer vacances. Els clients, però, continuaven venint massivament a les Balears: el mercat anglès, amb una divisa poderosa davant l'euro, augmentava, i l'alemany disminuïa; una part d'aquest optava per no fer vacances i, una altra, per triar mercats de la competència, Turquia, sobretot.

Amb tot, el sector hotelier, amb els majoristes i les companyies aèries estrangeres, feren pinya i s'uniren pels seus interessos en la lluita política. Lluita que en les darreres eleccions va ser venuda de forma dual: opcions polítiques a favor del turisme o en contra del turisme. Aquesta dualitat és una constant en l'anàlisi del turisme a les Illes Balears, el maniqueisme del bo o dolent és un carreró reduccionista del qual no hem sortit. "Amb les coses de menjar no s'hi juga", diuen els empresaris; "cal un pacte d'estat", es deia quan no es veia el resultat de les eleccions gaire favorable. El fet és que, tret de l'ecotaxa, el govern de progrés ha legislat poc quant al model turístic: la llei general turística, que va ser aprovada l'any 1999 per Jaume Matas, ha passat tota la legislatura sense ser retocada. Es fa difícil de pronosticar el futur. Sembla que la nostra destinació es mantindrà, adaptant-se, això sí, als requeriments d'una demanda més activa i més exigent. Recordem, però, que no hi ha milions de milionaris per convertir les nostres més de 500.000 places en turisme de major qualitat. El fet que les Balears siguin una destinació refugi enfront d'altres destinacions, més barates però més convulses, pot jugar a favor mentre s'espera que es refaci l'economia alemanya.

I l'ecotaxa? L'exministre de Medi Ambient, Jaume Matas, proper nou president de les Illes Balears, ja ha dit que no es cobrarà més. Tot i que, de manera general, els turistes entrevistats veien amb bons ulls que una petitíssima part dels seus doblers es destinassin a millorar el seu lloc d'estiueig preferit, sempre que es veiessin les millores de forma tangible. Els residents, en les dues enquestes que els ho demanaren, optaven també per canvis en el model turístic tradicional, la protecció del medi ambient el més important. Per primera vegada, el CITTIB (2003) ha fet una investigació per saber què pensem els residents a les Balears del turisme. De les tipologies que es defineixen a l'estudi, es fan cinc grups:

1. Els anomenats "*laissez faire, laissez passer*" (18%). Per a aquesta gent el turisme a les Balears no té ni genera inconvenients. Sacrificarien qualsevol cosa a fi i efecte que el turisme continuàs creixent sense entrebancs.
2. Els "pragmàtics possibilistes i resignats" (20%). Pensen que el turisme és molt bo, però reconeixen que té inconvenients i genera efectes no desitjats, tot i que s'hi resignen, donats els beneficis que ens aporta.
3. Els "crítics moderats i racionals". No veuen el turisme com una benedicció, però tampoc –diuen– no se li pot encolomar tots els mals que afecten la societat i el medi ambient de les Balears. És el segment més nombrós, amb un 25%.

4. Els anomenats "crítics radicals" (21%), partidaris d'un canvi absolut de model, de la disminució de turistes i que aquests siguin de més qualitat.

5. Els "indiferents" (16%) no s'interessen pel turisme ni pels problemes que genera, no tenen opinió contrastada.

S'ha de dir que aquests booms i els canvis provocats giren sobre uns eixos que ens comencen a ser familiars. Per exemple: el turisme ha modificat els contingents poblacionals de les Balears i ha induït un nou repartiment territorial; ha provocat un ràpid canvi social; ha incidit fortament en els models de producció: que ha provocat l'abandó del cultiu de la terra a l'espera de ser urbanitzada; han perdut població activa les branques industrials menys relacionades amb l'activitat hotelera; i l'augment de la urbanització ha sotmès la nostra naturalesa a un procés d'"estrès ambiental". Juntament amb això, el sistema de valors dels residents ha sofert una transformació, producte de l'estandardització del consum i del procés galopant d'aculturació –inevitable?– per la modernització de la societat balear, que, ara mateix, s'interroga si no es podria haver fet d'una altra manera, si el model s'ha exhaurit, si és el preu que s'ha pagat per passar de pobres a rics. Tot plegat una qüestió no gaire original, quan els models dels cicles d'evolució dels centres turístics d'altres bandes del món ens donen models molt semblants ja estudiats. Paraules que ara a les Balears sentim, referides al model turístic –final, maduresa, saturació, obsolescència–, han estat estudiades en altres parts i, fins i tot, els canvis d'evolució –substitució, protecció, reconversió, esponjament, post-estancament– també. Si més no, però, és el nostre cas.

